

Թիւնն Ուղղութեաններէ եւ նետատրական քրիստոնէականեր ընդունած էին: Քրիստոնէութեան մեզմ վարդապետութեան մէջ սովոր էին տաննէ բողոքայականութեան մէջ սլավփոխութեան, որ այնպէս յարմար եկած էր իրենց ճաշակին: Ասորի քրիստոնէականներ միշտ բարձր պաշտօններու կը հասցընէին, ի Հռոմէոս (բիւզ. 'Ρωμανός, 'ῥήματις բով, ճիշտ խորասանի մէջնեց) արքեպիսկոպոսութիւն մը կար: Մարտիրոս արեգոյ իւր Մոնեզոյաց կամ Նետաղոյ պատմութեան մէջ կը պատմէ թէ Հռոմէոսի առաջին կինը Թաւուսիսթիւն՝ քրիստոնէայ էր, որ չէ թէ միայն նետատրական քահանայացի ու վանականաց պաշտպան ու ձեռնառու կ'ըլլար, այլ առ հասարակ Ասորաց ու Հայաց ալ կը նպաստէր, եւ իւր երկանն ալ պատմաստեց քրիստոնէականներ սիրելու: Մոնեզոյաց բանակին մէջ բազմաթիւ հայ, վրացի եւ աղան բաշտաւորներ կամ 'գիւշադուհի' կը ծառայէին, որ կրօնով քրիստոնէայէին: մէկ մեծ միտութիւն ու սէր կար անձնապահներն այս ազգերէն ընտրելու: Քրիստոնէայէ այս երկանկութիւնը վայելեցին Հռոմէոսի յարգողին: Արագախնի ժամանակն էր:

Խալժի երկրորդ անգամ առնուելուն (1244)՝ նոյն իշխանութեան զուգոր (միւսանգամ) դրուեցաւ քրիստոնէայ իշխանուհի մը (վերջիշեալ Թաւթանն): Բազմաթիւ օրինակներ ունիցը մեր ձեռքը, որ կը ցուցնեն թէ ինչպէս քրիստոնէայէ ետքը (աղնուականութիւն) գոյնը (էթնո-թիւն) եւ շատ անուանեալ բարեգործաց պատիւներու ու պաշտօններու հասնու: այս առին ըստ այլեւայլ առիթներու մէջ խալժներու գծագրութեան պատճառ կ'ըլլար: Այսպէս զոր օր Բաղէշի սատրի քահանայի մը ետքը մը — Կառավարական բարձր պաշտօն մը — առեւծ էր խանը, սատրի վերջի տիրոհ տերը սատրիի բարիանալով՝ քահանայն բռնել ու խաշ հանել տուաւ: (Բար-Երրէոս, Ժմիկդ. Ատր. էջ 531): Հռոմէոս անմիջապէս Մէլիք Քամելի ձեռքէն սովորուի տիրոհութեան (Ռաշիդ էդ-գիւն, առ Quatremère էջ 831, 361) եւ Մէլիք Սահլէ ձեռքէն ալ Ամիթն առաւ: Բանի մը տարի յառաջ մաքողը Սառան լեռնագագառը Մոնեզոյներու տն-Ասորի եղած էր: (Կրտս. Գրաձեպիկի, էջ 226):

Արքուն խանին գահակալութեան տեսնն յարաբերութիւնները փոխեցան: մաքողը Պարսկաստանի մէջ արիւր յայտնութեան նժարը դարձեալ սիրաւ ծանրանալ եւ մէկ կողմ թող տրուեցաւ քրիստոնէայ վայելած պաշտպանութիւնը: Ասոր օրինակ մը միայն: Արքունի ատեն Տարեմը քրիստոնէայ հայտն մ'աւատ տրուած էր: Գարձեալ սիրուն յերեւան ելլել տնիպիսի դէպքեր, որոնց մասիններ յառաջ տեղի ունեցած էին: այսպէս գրեթէ անպատիւ կը մնային քրիստոնէայէ գեմ գործուած բռնութիւնները: Բար-Երրէոս յամ 1290 (Ժմիկդ. Ատր. էջ 586) կ'ըլէ: "Ներկերտի Արա-Արիշ տէրը քրիստոնէականը սատակ կը հայտնէր: Մար-Արամ ամբողջ վանականներուն շարքէնը հասցուց: Խանը զատ պատմեց Մշոյ տէրը, որ հայազգի քրիստոնէայ մըն էր. եւ քիչ մ'եղան ինքն ալ աստուածաբան պատմով պատ-ժուեցաւ: Խորէր գետն անցած պահուն թշուառա-

բար խեղդուելով:" — Հիմայ կու գայ Թամուրի եւ Թամուրեանց, Կարախոյունու եւ Արեղունու Թիւրքմեններու ժամանակը:

(ՄԵՅԵԼԵ ԳԷ ԱԷԳԵՐ)

ՍՆՊՅՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԱՐԳԱՐՈՒ ԶՐԱՅՈՐ ՄԱԿԱՍԻ ԽՈՐԵՆՈՅԻՈՅ ՊԵՏԱԿԱՆ ԹԵՂԵՆ ՄԷՋ

(ԸՐԴՆԱՆՈՒԹԻՒՆ)

Պ.

Ս. Խորենացիին մեր ըրած քաղաքայիցը:

Ս. Խորենացիին մեր ըրած քաղաքայիցը կ'ուզենք Արգարայ նախորդին՝ Արշամայ թագաւորութենէն սկսել տալ, որովհետեւ՝ ինչպէս վերագոյն ըսինք. այս թագաւորին անունն յառաջ կու գայ՝ արդէն մեր նշանակած աղբիւրները պարզապէս սխալ մեկնելէն:

Արգարու առ Յիսուս գրած թուղթի՝ որուն բնագիրը քիչ մը վարը յառաջ պիտի բերենք, ասորեկն սիղեագորին մէջ այս վերագրով կը սկսի. "Արգարու Ռեքամա (Սեւա) առ Յիսուս՝ բժիշկն բարի" Այս ահա՛ (hoso) բառը թէ ասորեկն էր եւ թէ ուրիշ արամեական [ܐܪܥܐ]

գաւառաբարբառներու մէջ շատ յաճախ կը գործածուի միշտ "եւ" նշանակութեամբ: Ինչ է ուրեմն պատճառը, որ հին թարգմանիչներն ի բաց առեալ արաբացին (Արաւ-Քարաւ՝ ܐܪܥܐ Արգար Եւա) կամ չհասկըցան եւ կամ՝ չուզեցին թարգմանել: Միկնելը գծուարին է: "Ենթադրելով իսկ, կ'ընէ Սեն-Մարտենն, որ Արգար Սեւա՝ յորջորջուէր, զիւրաւ կը հասկըցուի թէ նամակի մը սկիզբն այնպիսի վերագիր մը չէր կրնար առնուլ": Այս պատճառաբանութիւնը մեզի համար անտարբեր է, բայց կարելի է արեւելեան թարգմանիչը այսպիսի իրաճահարութեան մը հնազանդած ըլլալին: Եւսերիոսի հրատարակութիւնները՝ զորոնք կրցանք տեսնել, (Հայնիկէն, Շվէդլեր, Գինգորֆ) այսպէս ունին: "Արգար՝ կուսակալ Եդեսիոյ, առ Յիսուս, փրկիչ բարի" եւ Արգարու վերագիրն ի բաց կը թողուն: Սակայն ստացը է թէ այս յորջոր-

1. [ܐܪܥܐ] ܐܪܥܐ [ܐܪܥܐ] ܐܪܥܐ Արգարայիսութեան, էջ 331)
2. Fragments d'une histoire des Arsacides, հատ. Ի, էջ 123.
3. "Αργαρος τοπαρχης 'Εδδασης 'Ιησοῦ σωτήρος ἀγαθῷ. 1, 13.

Հրաման ի նմանէ առեալ,
առնել ինձ (Գով. Հրեակ.
Պատրդ. Ի. 4).

ԼԵԶՈՒԽԳԻՑԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ “ԳԻՆԵՐ” ԵՒ ԲԵՐՆԵԼՈՍՏՆԻ ՆՈՒՐԲԵԿԱՆ ԹՈՒՐԷ

[Գրագիրքա՝ զուտոր Ար-
քայրոյի եւ կին Աղբ-
անդիի պանծացալ պար-
ծել յազգայնէն իւր եւ
ստեր թէ ինչ] Ի Հորե՝
ի Յիմնէ, եւ ի մօրէ՝
ի Գարեհէ արգիլ շտապեալ
(Յովնայ. Հր. Պար. Ա.
Ի. Բ. 2.)

Τὴν δὲ Ἀντιοχείων τῶν ἡ
Συρία πλατείαν, οὐ φρενέτην
οὐδὲν ὑπὸ βορρῶν κατέ-
στρωσθε τοὺς σταδίων ἑξήκωσι τὸ
μήκος οὐδὲν ἑξοστήν μορ-
μάρῳ, καὶ ἄρθος τὰς ὑπὸν
ἀποφύγας ἐκδομήν ἰσο-
μήξει σὺν. (Բով. Հրեակ.
Պատ. Ա. Ի. 11). Թարգ-
մանութիւնը տես վերա-
գրէին:

Բայնմ՝ Ժամանակի Հե-
րոյն զանախ Աղբան-
դիի որդւոյ իւրոյ, որ էր ի
Հորե Յիմնէ եւ ի մօրէ
թագաւորութենէ Մարաց՝
ի Կուսկէ Գարեհի Վշտա-
պանց, ընդ իւրով ձեռամբ
թագաւոր միջերկրեան կա-
ցուցանել, առեալ իւր ի
ոպասաւորութիւն առն
գունդ ի Գագաւաղաց եւ
ի Պոնդաղաց: Տեսալ
զայն Արշամայ, երկրպագէ
Հերովի իբրեւ տեսան ա-
մենայնի, տալով զոր իւրեղ-
րէն գործաւորս, որովք
լեւալ հրապարակ տես
սիրեացող քան փառա-
նաւ երկայնութեամբ, յա-
տակալ արիւնք կնասալ
յատակալ, զի ուխտաւոր
յատակաց զիւրադոն
կարգիցան առ ոչ ինչ փաս
առնել քաղաքին:

Բայց Արշամայ վարեալ
զթագաւորութիւնս առն
քանս, վարձանեցաւ:

Յովնայոսին ընաբան տուած մէկ հա-
տուածին վրայ՝ Մ. Խորենացի պատմութիւն մը
ստեղծելով՝ Արշամայ թագաւորութեան պատ-
մութիւնը յառաջ կը տանի. սակայն Յովնայոս-
միւն Հատուածին մէջ՝ ոչ Արշամայ խորեք կայ
եւ ոչ Հայոց: Հերովի իշխանութիւնը մինչեւ
կապագադովիս եւ Միշդադեպ տարածելու գա-
ղափարը՝ մեր վերագրոյն նշանկած անծիշդ
թարգմանութեան վրայ հիմնուած է. եւ այս
գաղափարը՝ մեր նոյն շրջանին պատմութեան
գրադարձութիւն հակառակ է: Ի բաց առեալ
Յովնայոսէն եղած փոխառութիւնն, այս Գլուխն
այ՝ նախընթացին նման, պատմական չէ: Սա-
կայն Մարգարու Հօր եւ նախորդին անձնաւորու-
թեան ինչպէս ձեռնդ առնուել ապագացանելէն
ետեւ, ալ ուրիշ բան չէինք կրնար սպասել:

(Հարաւանիք.)

Յոց մէջ Հերովի միտմտութիւնն արդարացնելու հա-
մար, — ինչու. Գլուխը Ueber die Glaubwürdigkeit
des jüd. Geschichtsschreibers (Kleine Schriften, III, էջ 309
եւ յաջորդ.):

Յովնայոսի՝ որ Հերովի անձնութեան մէջն էր, սեռեղծ,
Արքայի վրայ թագաւորելէն ետքը, Մակեդոնիայի թագա-
ւորութիւնն հաստատեց: Մակեդոնիայի թագաւորները եր-
բեմ նաեւ Յեմնեանց (Τημενίδαι) ալ կը կոչուէին: Ար-
քայոսի՝ որ պարծել թէ Աղբանդի արքայաւոր չէն է:
— Հմնա, այս հատուածին մեր թարգմանութիւնը՝ Լաւ-
գունայի թարգմանութեան հետ: (Լանգլուս Տիմոն
մեկին նամակ՝ սիւսլ է, եւ սիւսի ըսալ՝ զիստ, Սի-
մոն):

Յարարեւորութեան այս վերին մասին թարգմանու-
թիւնն ըստ կամս եղած է: Բնախոր ըստ կրօն է եւ յա-
նարեն իմաստը՝ չիւր չի արար. խորհրդին (ἐκδοχή) ձեւն
ուրիշ յարկից մաս մըն ալ կը պահանջէ: Երանքեմի մէջ
անձնութեան պահպանուելու համար կամարներու բազմ կայ:

Ժամանակիս հռչակաւոր ասորագէտնե-
րէն մին մը հարցնելու պատիւն ըրած էր՝ թէ
ինչ տեղեկութիւն ունիք այն բառերուն վրայ
որ գինի կը նշանակեն Հայոց լեզուով:

“Եթէ Հայաստան, կ’ըսէր, որթի բնա-
գաւառն է, գինիդ այնպիսի անուներ սուած
պէտք է ըլլայ՝ որ ուրիշ ազգերն իրով փոխ ա-
ռած ըլլան: Երբայցեցոց էպօքը սեմական ծա-
գում ունեալ Հերեւի, եւ ո՛նոյն արիական
բաւ ըլլով չի թուիր:”

Երբ այս առթիւ ըրած հետազոտութեանց
արդիւնքը զոր ի ստորեւ կը նշանագրենք գնի
բառին ծագման եւ այլեւայլ լեզուաց հետ ու-
նեցած աւելնութեանցը վրայ՝ թերեւս շահա-
գրիւ թուին մեր հմուտ ընթերցողաց:

Արգարեւ գնի բառը շատ հեռաւոր ճիւ-
ղեր արձակած կ’երեւի. զի կը գտնենք զայն
առուել կամ նուալ նմանութեամբ բարբոթի
տարբեր լեզուաց մէջ: Ասպակէ՝ կաւասան
բարբառներուն դասին մէջ ունիք՝ վրացերէն՝
վაზი, միգրիւրէն՝ ვაზი, ինչու իւր թուի-
լագերէն գնի: Օս, աբալ եւ չէրէզ բարբառ-
ներն տարբեր ձեւ մը կը ցուցնեն, առ կամ
առաւ, եւ ուրիշ խումբ մը կը կազմեն, որոն վրայ
յօդուածին վերջը քանի մը իօսք պիտի ըսենք:
Ուտեացոց լեզուին մէջ գնին քի՛ կ’ըսուի, սեռ.
գնի-է, բարադրութեանց մէջ՝ գնի:

Հնդեւրոպական լեզուաց մէջ գնին կա-
նոնաւորապէս կը ներկայանայ լատ. vinum
(= οἶνος) ձեւով. հմնա. յունարէնի միւս ձեւը
γόνος (Հեմերիոս)՝, Հայերէնի գը (եւ ինչ) Լա-
սիկներէն մէջ յաճախ կը փոխուի Վի եւ յու-
նարէնի մէջ՝ պարզապէս մեղմ՝ հագալային
Տնչման, ինչպէս կը ցուցնեն հետեւեալ օրի-
նակները.

Ven-alis, գնի, գն-եւ. (ὠν-ησις, գն-ա,
ὠν-ος, ὠν-η, գն). vol-utus, գը-որ. vil-la, գն-ւ.
ves-ica, գագ. ver, ver-is, գը-ռա (ξαρ):

’Αρν-ος, գը-ռ (եւ առ-ն). ὄρν-ανον,
գը-ռ-ռա. οἶδ-α, գն-եւ. ἔρ-ιον, գն-ւ-հ-ն.
ἀρραβ-αռ, գը-ռ, եւնչ:

Հին իտալերէնէն գնի կը նշանակայ ուտեա-
րէնի հետ. միշդեւ բրիտանական gwine եւ հին
կիմիական guin վրացերէնի ձեւին կը մօտե-